

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Honderdjarig ANC is diep verdeeld over zichzelf en Zuid-Afrika
Kessel, W.M.J. van

Citation

Kessel, W. M. J. van. (2012). Honderdjarig ANC is diep verdeeld over zichzelf en Zuid-Afrika. *Internationale Spectator*, 66(5), 253-258. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/19019>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/19019>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Internationale Spectator

Jaargang 66 - nr 5 - mei 2012

AFRIKA: van Hoorn tot Kaap

Zuid-Soedan: hulp zonder vrede

Telefoonreparateurs van Kameroen

Corrupt en chaotisch Nigeria: slapende reus

Eeuwfeest van verdeeld ANC

Instituut Clingendael

Uitgave van Koninklijke Van Gorcum BV (Assen) namens het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' (Postbus 93080, 2509 AB Den Haag), dat samenwerkt met het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen, EGMONT, te Brussel.

Versijnt maandelijks en wordt uitgegeven op de grondslag van een redactiestatuut.

Redactie bureau

Instituut 'Clingendael'
Redactie Internationale Spectator
Postbus 93080, 2509 AB Den Haag
tel. 070-3245384; fax. 070-3746669
E-mail: gtelkamp@clingendael.nl of
pschregardus@clingendael.nl
www.internationalespectator.nl

Kernredactie

Jan Q.Th. Rood (hoofdredacteur)
Peter A. Schregardus (eindredacteur)
Gerard J. Telkamp (eindredacteur)

Algemene redactie

E. Bakker, S. Biscop, D. Crikemans, H. Hoebeke,
P. Hoebink, S. de Hoop, W. Hout,
M. van Keulen, G. Molier, J.C. Mulder,
C.W.A.M. van Paridon, G. van Pinxteren,
T. Sauer, R.A. Wessel

Abonnementenadministratie

Koninklijke Van Gorcum BV
Administratie Internationale Spectator
Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592-379555; fax. 0592-379552
E-mail: internationalespectator@vangorcum.nl
www.vangorcum.nl

Abonnementsprijzen

Nederland en België:
Particulier abonnement € 66,00
Instellingsabonnement € 78,50
Studentenabonnement € 51,00
SIB Startersabonnement € 27,95
CLIO Startersabonnement € 27,95
Buitenland Particulier abonnement € 94,80
Buitenland Instellingsabonnement € 108,25
Buitenland Studentenabonnement € 74,50
Betaling via Belgisch gironummer is mogelijk.
Abonnementen worden automatisch verlengd,
tenzij voor 1 december schriftelijke opzegging
heeft plaatsgehad.

Losse nummers € 7,95 excl. portokosten

Advertenties

Acquire Media, Zwolle
Jocelyne Koenders tel 038-4606384 /
fax 038-4606318
info@acquiremedia.nl

Foto omslag

Rutger van Hamersvelt

Richtlijnen voor auteurs zijn verkrijgbaar op
het redactie-adres.

ISSN 0020-9317

Alle in dit maandblad uitgesproken meningen
en inzichten blijven geheel voor verantwoor-
delijkheid van de schrijvers.

Niets uit deze uitgave mag worden verveel-
voudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk,
fotocopie, microfilm, of op welke wijze dan
ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

©2012, Koninklijke van Gorcum, Assen
Alle auteursrechten ten aanzien van de inhoud van
deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Inhoud meinummer 2012

COLUMN

Frans-Paul van der Putten

China's randvoorwaarden 229

ARTIKELEN

Klaas van Walraven

Economisch-politieke ontwik-
kelingen in Afrika op macro-
niveau: de goede kant op? 231

Jan Abbink

De Hoorn van Afrika als regionale
(on)veiligheidszone: conflicten
en dilemma's 235

Bruno Braak

In Zuid-Soedan heeft hulp de
vrede niet dichterbij gebracht 241

Mirjam de Bruijn

Mobiele telefoniecultuur in Afrika:
internationaal vakmanschap in
Kameroen 245

Stephen Ellis

Nigeria: corrupt, chaotisch,
maar nog steeds Afrika's
slapende reus 250

Ineke van Kessel

Honderdjarig ANC is diep verdeeld
over zichzelf en Zuid-Afrika 253

Ton Dietz & André Leliveld

Landbouw loont: Zuidoost-Azië
als spiegel voor Afrika? 259

OPINIE

Henk Jan Ormel, Pieterjan Rozenberg & Dirk W. Ormel

Grondstoffen uit Afrika:
Great Game van de 21ste
eeuw 264

ARTIKELEN

Hans Hoebeke

Continuïteit van instabiliteit:
de verkiezingen in de
Democratische Republiek
Congo 267

Erik Gobbers

Decentralisering en etniciteit
in de Democratische Republiek
Congo 271

Yannick Weyns

Voorbij de kinderrechten-
benadering: naar een geslaagde
reïntegratie van kindsoldaten 276

RESPONS

Farah Karimi

Humanitaire interventie blijft
kwesie van kiezen 279

FILMRECENSIE

Serena Cruz over

*Wanneer is rechtvaardigheid
goed genoeg?* 281

BOEKBESPREKING

Karel van Hoestenbergh over

*Europa's moeizame relatie
met Afrika* 283

SUMMARIES

OVER HET AFRIKA

STUDIECENTRUM 288

THEMANUMMER AFRIKA

Dit nummer kwam tot stand in samenwerking met het
Afrika Studiecentrum (ASC) te Leiden (zie blz. 288).

Honderdjarig ANC is diep verdeeld over zichzelf en Zuid-Afrika

Zelden in zijn lange geschiedenis is het African National Congress zo verdeeld geweest als in 2012, het jaar waarin Afrika's oudste bevrijdingsbeweging haar honderdste verjaardag viert. In december moet het ANC-partijcongres in Mangaung (Bloemfontein) een nieuwe leiding kiezen. Gezien de rotsvaste meerderheid van het ANC zal de nieuw gekozen partijleider vanzelf ook president van Zuid-Afrika worden. De zittende president Jacob Zuma is herverkiesbaar, maar zijn rivalen lopen zich warm. Volgens velen is het niet alleen tijd voor een nieuw gezicht en voor nieuwe inspiratie, maar ook voor een generatiewisseling.

Ondanks de aaneenschakeling van crises en schandalen blijft de honderdjarige verrassend vitaal. Het ANC is er steeds weer in geslaagd zichzelf opnieuw uit te vinden, en zodoende bij de tijd te blijven. In die 100-jarige geschiedenis zijn altijd wel aanknopingspunten te vinden om een bepaalde beleidskeuze te legitimeren. De huidige koers is inzet van een heftige ideologische discussie: heeft de bevrijdingsbeweging haar missie volbracht door Zuid-Afrika te verlossen van apartheid en een democratisch bestel te vestigen met gelijke rechten voor alle burgers? Of heeft de beweging haar idealen verraden door in te zetten op het kweken van een zwarte middenklasse (de 'patriottische bourgeoisie') en samen te werken met het blanke grootkapitaal? Afhankelijk van de eigen ideologische voorkeur grijpen voor- en tegenstanders terug op de vroege geschiedenis van het ANC als vertegenwoordiger van een opkomende Afrikaanse elite, of op de jaren in ballingschap, toen het ANC mede onder invloed van de communistische bondgenoten vooral het gelijkheidsideaal beleed. Maar het idee van een onvoltooide revolutie is gemeengoed onder de ANC-aanhanger: de politieke vrijheid is veroverd, maar de economische vrijheid moet nog bevochten worden.

Sinds het vorige grote partijcongres van december 2007 in Polokwane (Pietersburg) verkeert het ANC in een permanente staat van openlijke factiestrijd. Gezien de vervlechting van het ANC met de staat, heeft het constante manoeuvreren en manipuleren ook gevolgen voor het functioneren van de overheid. Als het ANC

wordt verlamd door interne factiestrijd, werkt de impasse door in het landsbestuur.

Het codewoord 'deployment', dat niet toevallig militaire connotaties heeft, staat voor het benoemen en overplaatsen van partijkaders op strategische posities: een instrument voor belonen van loyaliteit, afstraffen van dissidentie, consolideren van posities en ondermijnen van rivalen. Mangaung 2012 werpt zijn schaduwen vooruit: Zuid-Afrika lijkt al meer dan een jaar in een staat van verlamming, in afwachting van de uitkomst van de race om het leiderschap.

Mbeki exit

In een Shakespeariaans drama werd in december 2007 het lot van Thabo Mbeki bezegeld. Mbeki wilde een derde termijn als ANC-leider, om zijn erfenis veilig te stellen. Een derde termijn als staatshoofd was volgens de grondwet uitgesloten. Onder Mbeki's leiding verwierf Zuid-Afrika een leidende rol in Afrika en de wereld, en begon een lange periode van gestage economische groei. Maar zijn presidentschap werd gekarakteriseerd door paranoia en vergaande marginalisatie van kritische stemmen in het ANC. Mbeki signaleerde voortdurend complotten en gebruikte de staatsveiligheidsdiensten om de gangen van 'samenzweerders' na te gaan. Hij had zich met een kleine groep vertrouwelingen verschanst in de versterkte vesting van zijn presidentschap, waarbinnen hij veel macht had gecentraliseerd. Hij negeerde de bondgenoten binnen de Tripartiete Alliantie: het bondgenootschap van het ANC met de vakcentrale COSATU en de communistische partij (SACP). Evenmin deed hij moeite goede contacten te onderhouden met de invloedrijke organisaties van vrouwen en jongeren, de Women's League en de Youth League. Wie zich aan de kant gezet voelde, werd aanhanger van Jacob Zuma – en dat bleken er veel meer dan het Mbeki-kamp voor mogelijk had gehouden. De 'coalitie van de gekwetsten' vertegenwoordigde zeer uiteenlopende belangen, maar deelde de mening dat Mbeki een lesje moest worden geleerd: niemand is groter dan het ANC.

De eerste open leiderschapsrace in de geschiedenis van het ANC kenmerkte zich door ongekend ve-

nijn en hooglopende emoties. Over en weer sprak men over 'de vijand', als aanduiding van het Mbeki-kamp of de Zuma-aanhang. Voorheen werd de opvolging bij consensus in kleine kring geregeld en ter goedkeuring voorgelegd aan het congres. Maar het huidige ANC heeft geen leiders meer die op een vanzelfsprekend gezag kunnen bogen. Na zijn nederlaag in de strijd om het partijleiderschap werd Mbeki negen maanden later door het ANC gedwongen af te treden als president van Zuid-Afrika.

In de aanloop naar Polokwane wist het ANC veel nieuwe energie te mobiliseren. Ondanks al het geknoei met lidmaatschapskaarten, quorums and quota's bleek het ANC nog steeds in staat tot in de meest afgelegen dorpen de gemoederen in beroering te brengen. Al die opwinding had zeker ook een praktische verklaring: netwerken zijn een essentieel element in de overlevingsstrategie. Wie het 'verkeerde kamp' steunt, riskeert dat hij wordt afgesneden van de juiste connecties. Maar daarnaast is er nog steeds een diepe emotionele band tussen het ANC en vooral zwarte Zuidafrikanen, die voor buitenstaanders moeilijk te bevatten is.

In haar recente studie over het ANC onderstreept de Zuidafrikaanse politicologe Susan Booysen dat het ANC weliswaar regeringspartij is geworden, maar tegelijkertijd een beweging is gebleven.¹ Veel Zuidafrikanen klagen steen en been over de wijdverbreide corruptie, het trage tempo waarin essentiële diensten als elektriciteit, huisvesting en vuilnisophaal worden geleverd, de hoge werkloosheid, de rampzalige toestand van het onderwijs en de ongebreidelde zelfverrijking van de elite. Ze spuien hun kritiek, ze staken en demonstreren en vervolgens stemmen ze weer op het ANC. Niet alleen omdat er eigenlijk geen alternatief is, maar ook omdat het ANC ondanks al zijn feilen deel uitmaakt van hun DNA. In de vier verkiezingen sinds het einde van apartheid haalde het ANC steeds een verpletterende meerderheid, die blijft schommelen rond tweederde van de stemmen.

Tripartiete Alliantie

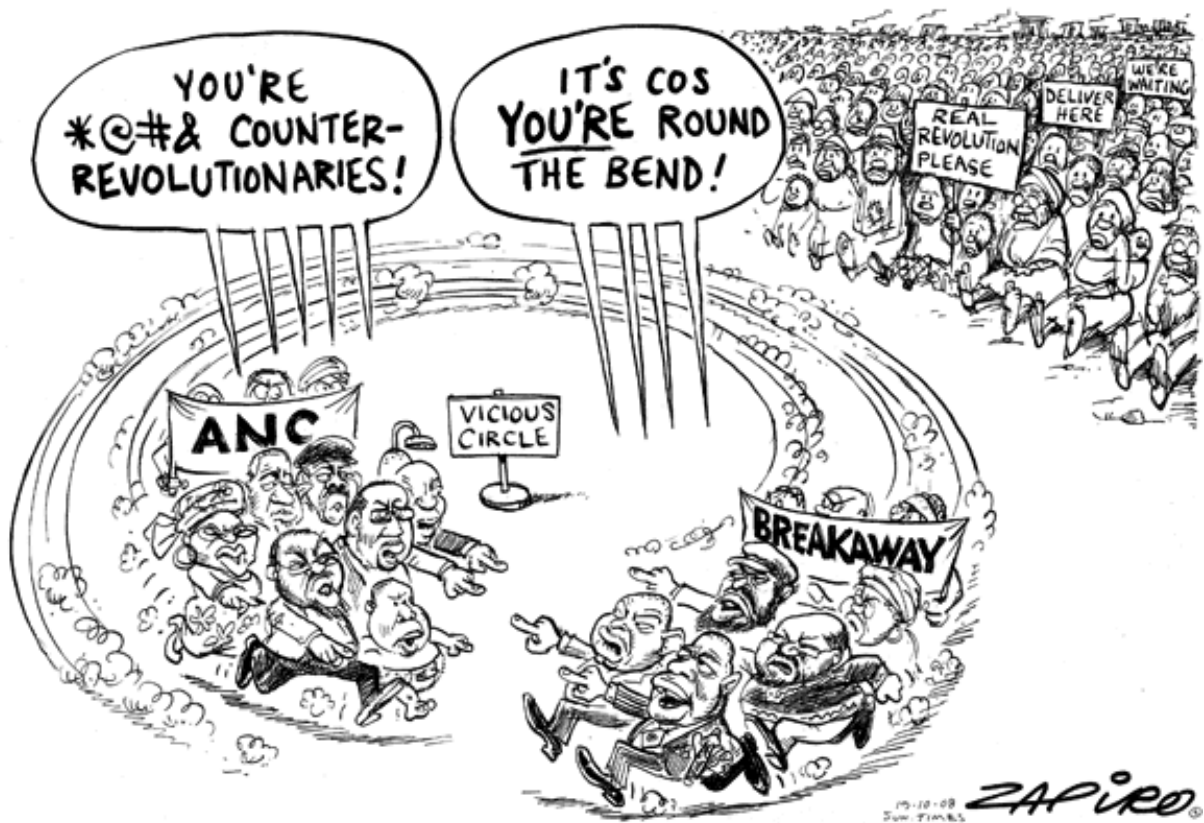
Na de slijtageslag voor Polokwane 2007 kondigde het ANC een embargo af op openlijke wedijver voor het leiderschap. Toch beginnen de verschillende kampen zich wel weer af te tekenen. President Zuma heeft de steun van de Youth League verloren, terwijl de machtige vakcentrale COSATU zelf intern verdeeld is. Jeugdleider Julius Malema, die in 2008 nog verkondigde dat hij bereid was te sterven én te doden voor Zuma, behoort nu tot zijn uitgesproken tegenstan-

ders. De Youth League wil vice-president Kgalema Motlanthe als opvolger van Zuma, en voormalig jeugdleider Fikile Mbalula als secretaris-generaal van het ANC. In de strijd om topposities in het ANC zijn de leiders van de Youth League vaak gebruikt als stoottroepen en agent-provocateurs. Uiteindelijk gingen ze zóver in het uitdagen van Zuma en de ANC-top, dat vorig jaar werd besloten tot een disciplinaire procedure. Het ANC stuurde Malema naar de ANCKaderschool om lessen in ANC-geschiedenis te volgen en schreef hem tevens een cursus voor in 'woede-beheersing'.

Daarmee was Malema echter niet getemd. Hij ontpopte zich als een demagoog met een programma voor radicale verandering, terwijl hij tegelijkertijd in zijn thuisprovincie Limpopo een business-imperium opbouwde. De vroeger straatarme, nauwelijks geschoolde Malema was een 'tenderpreneur' geworden: een entrepreneur die zijn politieke connecties gebruikt om 'tenders' (openbare aanbestedingen) binnen te halen. Ook na zijn schorsing bleef Malema her en der in het land tamboereren op zijn twee strijdpunten: nationalisatie van de mijnen en herverdeling van het land. Zodoende bleef het niet bij schorsing. Begin 2012 werd Malema na een nieuwe disciplinaire procedure uit het ANC gezet, maar het is de vraag of daarmee ook de geest weer terug is in de fles.

Malema's strijdpunten vinden weerklank bij een groot deel van de bevolking dat nog weinig of niet heeft geprofiteerd van de nieuwe vrijheid. Nationalisatie van de mijnen en herverdeling van land, onderwerpen die investeerders en Zuidafrikaanse blanken de stuipen op het lijf jagen, zijn voor de hand liggende speerpunten voor de tweede fase van de revolutie. Zuma en zijn ministers hamerden erop dat nationalisatie van de mijnen geen regeringsstandpunt is, maar Malema legitimeerde zijn eisenpakket met een verwijzing naar het *Freedom Charter* (de beginselverklaring van het ANC en zijn bondgenoten uit 1955) en uitspraken van Nelson Mandela. Ondanks de radicale retoriek staan communisten (SACP) en jongeren (Youth League) op deze kwesties lijnrecht tegenover elkaar. De Youth League vertegenwoordigt de zwart-nationalistische tendens binnen het ANC, die argwanend staat tegenover de communistische partij, waarin vanouds ook veel blanken en Indiërs een toonaangevende rol spelen.

De afgelopen jaren is de hete aardappel van nationalisatie heen en weer geschoven tussen commissies en studiegroepen. Het ANC probeerde de kwestie te depolitiseren door een vergelijkend onderzoek te la-

ten uitvoeren naar praktijken in andere landen. De uitkomst daarvan is een aanbeveling die minder ver strekt dan nationalisatie. Dankzij vérgaande zeggen-schap over het beheer van grondstoffen, samengevat als 'resource nationalism', zou de staat méér moeten delen in de opbrengsten, terwijl de mijnen niettemin in particuliere handen blijven.

In zijn *State of the Nation 2012* gaf Zuma toe dat landhervorming op basis van vrijwilligheid, volgens het 'willing seller-willing buyer' beginsel, niet echt werkt. Alternatieve modellen zijn tot dusver niet verder gekomen dan de tekentafel. Het ANC had zich ten doel gesteld vóór 2014 dertig procent van het land te herverdelen onder de zwarte bevolking, maar die datum is niet haalbaar. De landkwestie is emotioneel beladen: de grootscheepse onteigening van de zwarte bevolking dateert al van de Landwet van 1913. Die wet, tevens de rechtstreekse aanleiding tot de oprichting van het ANC, legde de basis voor het huidige patroon van grondbezit. Sinds 1994 is slechts 8% van de grond herverdeeld, zodat nog steeds zo'n 80% van het grondgebied van Zuid-Afrika in blanke handen blijft.

Rol van de vakbonden

Voor de vakcentrale COSATU draait alles om de vraag waar de macht ligt: bij het ANC of bij de Alliantie? Binnen de Tripartiete Alliantie heeft COSATU zich ontpopt als de meest uitgesproken oppositie, zeker nu de Youth League tijdelijk buiten spel is gezet. De andere alliantiepartner, de SACP, is te zeer vervlochten met het ANC en de regering en te financieel afhankelijk om echt een eigen geluid te laten horen. Secretaris-generaal Zwelinzima Vavi van COSATU reageerde afwijzend op Zuma's uitnodiging kandidaten te stellen voor posities in het ANC-partijbestuur, met het argument dat dan de onafhankelijkheid van de vakbondsleiders in het geding zou zijn.²

COSATU manifesteert zich als de meest effectieve waakhond tegen de wijdverbreide corruptie. Vakbondsleden zien vaak onder hun ogen hoe er fikse commissies worden afgeroomd bij aanbestedingen door de overheid, en ze trekken dan hard aan de bel bij hun vakbond. De 33 aangesloten bonden vertegenwoordigen twee miljoen werknemers.

De bonden zijn in staat het land stil te leggen met massastakingen, een machtsmiddel waarvan ze regel-

matig gebruik maken. Binnen de vakbondswereld is een verschuiving gaande van de vanouds machtige mijn- en industriebonden naar bonden van overheids-personeel. Met als ironisch gevolg dat stakingen niet langer zijn gericht tegen de historische vijand, de grote mijnbouw-conglomeraten, maar tegen de bondgenoot – de ANC-regering. Het aandeel van de loonkosten op de staatsbegroting is in korte tijd opgelopen van 31% in 2007 tot 42% in 2011, een percentage dat volgens veel economen niet houdbaar is.

COSATU speelde een sleutelrol in de aftocht van Mbeki, maar daarmee is de kritiek van secretaris-generaal Vavi niet verstomd. Hij signaleerde de opkomst van een ‘machtige, corrupte, roofzuchtige elite, die in combinatie met een conservatieve populistische agenda probeert het ANC voor het karretje van haar eigen belang te spannen’.³ Die niet nader geïdentificeerde klik zou zelfs ‘het land aan de hoogste bieder kunnen verkopen’. Aanvankelijk waardeerde hij Zuma en diens medestanders als bondgenoten in de strijd tegen de nieuwe klasse van de ‘tenderpreneurs’, maar inmiddels is COSATU zelf diep verdeeld. Met een massale protestmars door Johannesburg en andere steden gaf Vavi begin maart een schot voor de boeg in de aanloop naar het ANC-beleidscongres in juni en het verkiezingscongres in december.

Rol van de communisten

Een recent ANC-discussiedocument is getiteld *The second transition*: na de consolidatie van het democratisch bestel is het nu tijd voor een tweede transitie, die gericht moet zijn op de sociale en economische transformatie van Zuid-Afrika in de komende 30 tot 50 jaar.⁴ Het jargon van ANC-beleidsstukken doet het meest denken aan een politburo in vervlogen jaren: het rammelt van de ‘historische noodzaak’, ‘objectieve condities’ en vooral van bespiegelingen over de stand van de ‘Nationaal-Democratische Revolutie’. Die term is ontleend aan de Communistische Partij, die tijdens de lange jaren van ballingschap een ideologische rechtvaardiging moest vinden voor haar nauwe samenwerking met een nationalistische beweging. De ‘twee-fasenstrategie’ bood uitkomst: voor de eerste fase, de Nationaal-Democratische Revolutie, konden communisten en nationalistische bewegingen nauw samenwerken. Voor de tweede fase, de socialistische omwenteling, zou de arbeidersklasse onder aanvoering van de Communistische Partij de leidende rol moeten spelen. Om dit ideologisch erfgoed hangt de geur van mottenballen, maar binnen de Alliantie is het onvermin-

derd onderwerp van verhitte discussies, waarbij het ANC zich steeds profileert als een ‘gedisciplineerde kracht ter linkerzijde’, die zich niet van de wijs laat brengen door ultra-links of neo-liberalen.

Blauwdrukken voor de toekomst zijn de afgelopen jaren ook uitgewerkt door de National Planning Commission onder leiding van ex-minister van financiën Trevor Manuel. De studies van deze commissie, gelanceerd met veel digitale interactie, blinken uit door helderheid en openheid, met openhartige inventarisaties van wat tot dusver wel en niet is gelukt en voorstellen om het concurrentievermogen van Zuid-Afrika in een ‘globaliserende’ wereld te versterken. De geest van de National Planning Commission, die ook talent aantrok van buiten het ANC, staat ver af van de obsessieve fixatie op staatsveiligheid en op een bont scala aan vijanden die erop uit zouden zijn de ‘transformatie’ te ondermijnen.

De staat van de democratie

Gezien de overweldigende meerderheid van het ANC is de controlefunctie van de volksvertegenwoordiging beperkt. Kritische ANC-parlementariërs als Andrew Feinstein, die zijn tanden had gezet in de corrupte praktijken rond een grote wapentransactie uit 1999, werden aan de kant gezet.⁵ De meeste ANC-parlementariërs zijn niet bereid hun positie te riskeren met al te lastige vragen. De oppositie doet haar best, maar een parlementair debat leidt maar zelden tot een ombuiging in het regeringsbeleid.

In het kielzog van Mbeki's ondergang splitste een deel van de rechtervleugel van het ANC zich in 2008 af om een nieuwe partij te stichten, het *Congress of the People* (COPE). In de verkiezingen van 2009 haalde COPE 7% van de stemmen, maar de partij heeft sindsdien zichzelf te gronde gericht door intern gekrakeel. De les was tweevoudig. Zuid-Afrika kan een eerlijke stembusgang organiseren, ook als een partij van ‘overlopers’ uit het ANC meedoet. De tweede les, voor ANC-dissidenten, is evenzeer duidelijk: buiten het ANC wacht alleen de wildernis. Dus zal de strijd voor nieuwe gezichten, nieuwe kansen of nieuw beleid uitgevochten moeten worden binnen het ANC. Het ANC heeft altijd de armen wijd open voor verliezers die op de winnende kar willen springen. Tien jaar geleden absorbeerde het ANC de restanten van de Nationale Partij, nu omhelst de partij de spijtoptanten van COPE, zoals dominee Allen Boesak.

Gelukkig zijn er naast het parlement nog andere controlemechanismen, zoals een onafhankelijke rech-

terlijke macht, de media en de onbevreesde ombudsman (*Public Protector*), die overigens een vrouw is. Maar in de ogen van toonaangevende facties in het ANC zijn deze instituties vooral obstakels voor het 'transformatieproces'. Transformatie is een Zuidafrikaans codewoord, dat begin jaren '90 stond voor een breed democratiseringsproces, waarin demografische representativiteit werd gekoppeld aan transparantie, verantwoordingsplicht en participatie. Sindsdien is transformatie versmald tot een recept voor demografische representativiteit: er moeten meer zwarte rechters, meer zwarte hoofdredacteuren en krantenmagnaten komen. Kritische stemmen klinken vooral in de pers: de televisie is ofwel ANC-getrouw of verregaand ge-commercialiseerd.

Bedreiging van de media

Sinds 2011 is het ANC er openlijk op uit meer controle te krijgen over de *media* en de *rechterlijke macht*. Het Constitutioneel Hof heeft de bevoegdheid wetten en maatregelen te toetsen aan de grondwet, en het heeft daarvan voortvarend gebruik gemaakt. Volgens ANC-prominenten wordt de regering gegijzeld door de rechterlijke macht. De grondwet van Zuid-Afrika wordt internationaal geprezen als een model van de liberale rechtsstaat, maar in de ogen van veel Zuidafrikanen is het een gelegenheidscompromis, waarin de rechten van zwart Zuid-Afrika zijn verkwanseld ten gunste van blanke belangen. Een van de meest uitgesproken critici van de grondwet en de rechterlijke macht, staatssecretaris van het gevangeniswezen Ngoako Ramathlodi, sprak van een aanhoudende campagne om de bevoegdheden van de uitvoerende en wetgevende macht uit te hollen ten gunste van de rechterlijke macht en de 'civil society'. Volgens Ramathlodi is de grondwet vooral bedoeld om de economische belangen van de blanke minderheid te beschermen, en is de rechterlijke macht erop uit alle fundamentele veranderingen tegen te houden.⁶ Rechtsgeleerden prijzen juist de progressieve agenda van het Constitutioneel Hof, maar hun bevindingen leiden niet tot een verandering in de perceptie dat de rechterlijke macht anti-ANC en dus anti-transformatie is.

Met een wetsontwerp dat de onthulling van 'staatsgeheimen' strafbaar stelt, heeft de regering de media en grote delen van de 'civil society' tot een eensgezind tegenoffensief gebracht. De staatsgeheimen zijn zo vaag geformuleerd en de straffen zo zwaar, dat journalisten voortaan grote risico's zouden lopen. Volgens critici is de wet niet bedoeld voor de legitieme bescherming

van overheidsinformatie, maar om de vele gevallen van corruptie, machtsmisbruik, incompetentie en de inzet van staatsveiligheidsdiensten voor oneigenlijke doeleinden uit de krant te houden. De dreiging van een speciaal mediatribunaal wisten de media tot dusver af te wenden door zich te committeren aan een verscherpte zelfregulering.

Staatskapitalisme naar Chinees model

Terwijl de Youth League campagne voert voor nationalisatie van de mijnen en onteigening van grond, zoeken ANC-strategen naar andere mogelijkheden om de staat meer greep te geven op de economische ontwikkeling. In plaats van nationalisatie bepleiten ze 'resource nationalism', een groter staatsaandeel in bedrijven die minerale rijkdommen exploiteren of andere strategische sectoren van de economie beheersen. Een exportbelasting zou de mijnbouwbedrijven ertoe moeten bewegen minder ruwe grondstoffen te exporteren en meer in eigen land te verwerken tot hoogwaardige half- of eindfabrikaten.

Intussen reizen Zuidafrikaanse delegaties af en aan naar China, om zich te oriënteren op het Chinese model van *staatskapitalisme*. In zijn *State of the Nation 2012* kondigde president Zuma een gigantische investering aan van een triljoen rand (honderd miljard euro) in de infrastructuur. Daarmee hoopt de regering twee vliegen in een klap te slaan: een forse impuls voor de werkgelegenheid en het oplossen van de knelpunten in het wegennet, het spoorwegnet, de havens en de energievoorziening. Meer politieke sturing van staatsbedrijven, die samengebracht zouden moeten worden onder één ministerie, is een sleutelement in dit model van staatskapitalisme, dat in Zuid-Afrika doorgaans wordt gepresenteerd als de 'developmental state'. Veel ideeën zijn niet nieuw: ze stonden al in het beleidsdocument 'Ready to Govern' uit 1992, toen het ANC zich nog warm liep om de regeringsmacht te veroveren. Maar in het neo-liberale klimaat van de jaren '90 maakte staatssturing al snel plaats voor meer marktwerking. Het presidentschap van Thabo Mbeki wordt vereenzelvigd met dit neo-liberale model, hoewel juist onder Mbeki een begin is gemaakt met de opbouw van een *verzorgingsstaat*. Inmiddels heeft een kwart van de Zuidafrikanen recht op een sociale uitkering, waarvan staatspensioenen en kinderbijslag de belangrijkste zijn. Het gaat om bescheiden bedragen, maar Zuid-Afrika geldt niettemin als de meest genereuze verzorgingsstaat in Afrika.

De mondiale financiële crisis heeft het klimaat geschapen voor een terugkeer naar eerdere beleidsplannen, waarin de staat een sturende rol speelt. Golden eerst de Oostaziatische tijgers als Maleisië en Zuid-Korea als voorbeeldlanden, nu zijn alle ogen gericht op China. China was Zuid-Afrika's belangrijkste pleitbezorger toen het land eind 2010 toegang verwierf tot de informele club van BRIC-landen, de grote opkomende economieën in de voormalige Derde Wereld.⁷

Met een groei van het BNP van 3% in 2011 presteerde Zuid-Afrika beter dan de westerse wereld, maar minder dan de snelle groeiers in Afrika. Het probleem van de massale werkloosheid zal in dit tempo niet worden opgelost: officieel staat de werkloosheid op 24% van de beroepsbevolking, maar als ook mensen worden meegeteld die niet langer naar werk zoeken, komt het percentage dichterbij 35%. Regering en oppositie zijn het erover eens dat de torenhoge jeugdwerkloosheid een tikkende tijdbom vertegenwoordigt, maar achtereenvolgende plannen en projecten hebben weinig impact gehad.

Met de organisatie van het Wereldkampioenschap Voetbal in 2010 heeft Zuid-Afrika zichzelf en de wereld laten zien dat het tot grote krachtsinspanningen in staat is, als de neuzen van overheid en particuliere sector eensgezind in dezelfde richting wijzen. Het is de vraag of die inspanning kan worden herhaald voor een meer diffuus doel. Aan goede plannen heeft Zuid-Afrika nooit een gebrek, en evenmin aan financiële middelen. Het ontbreekt aan uitvoerende capaciteit. Waar China draait op een goed opgeleid bestuurlijk apparaat met confuciaanse trekken, kampt Zuid-Afrika met de bedroevende staat van het onderwijs: hoge schooluitval, niet-gemotiveerde leerkrachten, ondermaatse lessen en een slechte aansluiting op de arbeidsmarkt. Zonder goedgeschoolde werkers en een competent overheidsapparaat loopt de 'developmental state' grote kans te ontsporen.

Missie nog lang niet geslaagd

Kan het ANC zijn honderdste verjaardag vieren onder het motto: 'missie geslaagd'? Of is de bevrijdingsbeweging ver afgedwaald van de oorspronkelijke idealen? Een grote verworvenheid is de vestiging van de democratische rechtsstaat. Maar voor de hoofdstroming in het ANC was de burgerlijke democratie niet het doel van de strijd. De aanhang van het ANC is gemobiliseerd met de belofte van herverdeling van de rijkdommen van Zuid-Afrika. Anno 2012 is de ongelijkheid binnen Zuid-Afrika groter dan tijdens de

Apartheid. Het percentage Zuidafrikanen onder de armoedegrens is de afgelopen 18 jaar gedaald, maar de kloof tussen arm en rijk is groter dan ooit. Zo'n extreme ongelijkheid staat haaks op de verwachting van een rechtvaardiger samenleving. De speelruimte voor de 'tweede transitie' is beperkt en er zijn grenzen aan de maakbaarheid van de samenleving. Maar om de miljoenen werkloze jongeren uitzicht te geven op werk en een zinvol bestaan, zal de honderdjarige moeten uitstijgen boven de verlamdende factiestrijd en zichzelf nog een keer opnieuw moeten uitvinden.

Dr. Ineke van Kessel is als senior onderzoeker verbonden aan het Afrika-Studiecentrum in Leiden.

Noten

- ¹ Susan Booysen, *The African National Congress and the Regeneration of Political Power*, Johannesburg: Wits University Press, 2011.
- ² *Mail&Guardian*, 2 maart 2012.
- ³ *Mail&Guardian*, 28 juni 2011.
- ⁴ 'The Second Transition?: Building a National Democratic Society and the balance of forces in 2012'. A discussion document towards the National Policy Conference, version 6.0 as amended by the Special NEC, 27 February 2012.
- ⁵ Andrew Feinstein, *After the Party: a Personal and Political Journey Inside the ANC*, Johannesburg: Jonathan Ball, 2007.
- ⁶ Geciteerd in: *Mail&Guardian*, 17 februari 2012.
- ⁷ Zie Ineke van Kessel, 'Zuid-Afrika: reus in Afrika, dwerg in BRICS', in: *Internationale Spectator*, april 2011, blz. 201-203.